

Johan van Ongeval, de auteur van deze brochure, werd op 14 december 1963 geboren. Hij studeert thans geneeskunde. Als eindwerk voor zijn humaniora schreef hij de studie 'Historie van de Kartuis van Herne'. Bij het maken van die verhandeling werd hij flink bijgestaan en gedokumenteerd door pater J.P. Tytgat, gardiaan van het Kapucijnenklooster te Edingen en tevens archivaris van het archief der hertogelijke familie van Arenberg. De herdenking van de 200e verjaardag van de opheffing van de Kartuis van Herne was een dankbare gelegenheid om aan die kloosternederzetting een brochure te wijden, die dank zij de medewerking van de plaatselijke V.T.B.-afdeling in omloop werd gebracht.

Hier volgt de lijst van de jongste nummers:

- 263 - 264. Luk Lekens. - Het Campo Santo te Sint-Amandsberg (Gent).
- 265. Karel de Decker. - Willebroek 800 jaar Vlaams Gelaat.
- 266. Paul de Ridder. - Taalgebruik te Brussel vóór 1794.
- 267 - 268. Toon de Jonck - Kriskras door de Antwerpse vierde wijk.
- 269. Hugo Delanghe. - Het Boekenborgpark te Merkssem.
- 270 - 271. Zuster Lutgardis. - Zo was, zo is Lutgardis.
- 272. Pascal Delameillieure - Landen.
- 273. Luc Versluys - Groenendaal en Ruusbroec.
- 274. Guido de Merre - St.-Laureinstoren te Nieuwpoort.
- 275. Gilbert Degroote - Hendrik Conscience.
- 276. Lionel van den Berghe - Het A.K.V.S.
- 277 - 278. Carl Vandekerckhove - Constance Teichmann.
- 279. Hans Melen - Kunst en Kunstenaars te Deinze.
- 280. Jaak Collen - Alfons Jeurissen en de folkloristische gastronomie.
- 281. Ward Peinen - Raymond de la Haye.
- 282. Jozef Vrancken - De Sint-Kwintenskerk te Lennik.
- 283. Siegfried de Cock - Het Backersveer te Kruikebeke.
- 284. Alexander Karel Evrard - Hugo van der Goes.
- 285. Jan Gerits - Neeroeteren en Thorn.
- 286. August Albert Keersmaekers - Dokter Hendrik Versmissen.
- 287. Norbert Hostyn - Ensor zien te Oostende.
- 288. Danny de Laet - Willy Vandersteen.
- 289 - 290. Jan Vosselmans - Gebedsoorden te Westmalle.
- 291. Hugo Delanghe - Domein Vordenstein te Shoten.
- 292. Prof. dr. Marcel A. Nauwelaerts - Putte

Een abonnement op twaalf achtereenvolgende nummers, verzendingskosten inbegrepen, kost slechts 400 fr. Losse nummers zijn te bekomen tegen 40 fr. (43 fr. als toezending over de post gebeurt) in alle V.T.B.-boekhandels, waar men ook voor een jaarabonnement kan inschrijven. De dubbele nummers kosten elk 70 fr. (73 fr. over de post).

Stichter-hoofdredakteur: Jozef van Overstraeten
Eindredakteur: Jan Gerits
Drukkerij van de Vlaamse Toeristenbond
Uitgever: v.z.w. Vlaamse Toeristenbond,
Sint-Jakobsmarkt 45-47, 2000 Antwerpen.

S 63

293

RG

DE KARTUIS

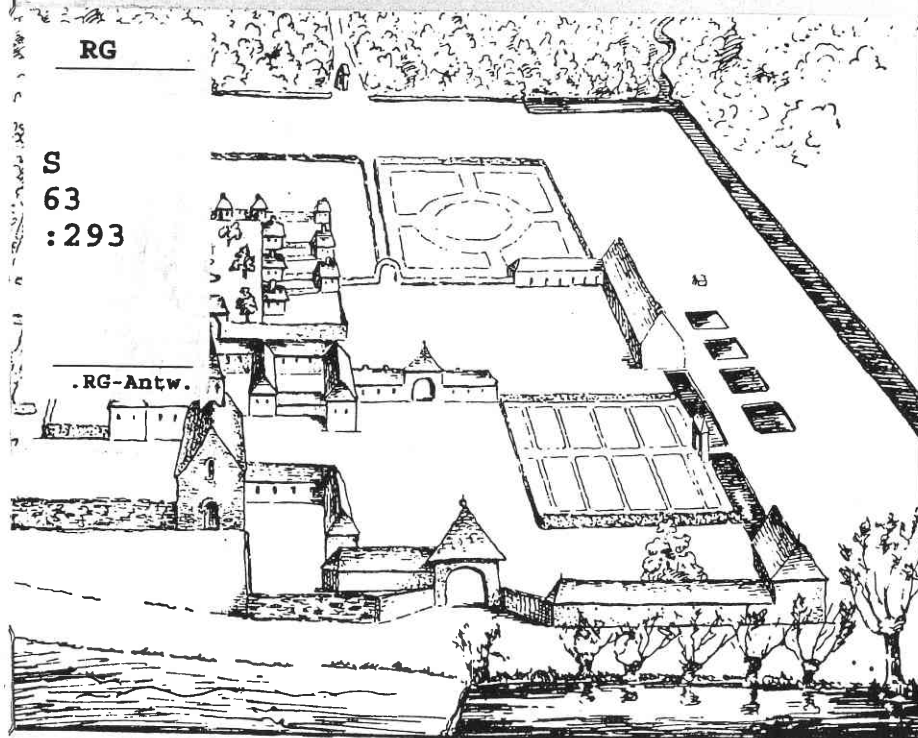
RG

S

63

:293

.RG-Antw.

HERNE

95388
18/07/83

DE KARTUIS VAN HERNE

INHOUD

1. Het begin
2. Verdere geschiedenis tot 1411
3. Volle ontwikkeling
4. Eerste probleemjaren (1495-1600)
5. Geschiedenis van de kartuis na de Godsdienstoorlogen
6. Opheffing van de kartuizerorde in 1783

Ter inleiding

Herne, een aantrekkelijk oord in het Pajottenland, is een oase van landelijke rust, omdat het Pajottenland weinig toerisme kent en Herne daarbij helemaal achteraan staat.

En toch... daar staat de indrukwekkende Sint-Pieterskerk, een der merkwaardigste bedehuizen in Scheldestijl. Het oudste gedeelte, de middenbeuk, is wellicht uit de 11e eeuw; het overige dateert uit de tweede helft der 13e eeuw. De machtige toren, met vier hoektorentjes, opgetrokken in natuursteen van verschillende kleuren, is reeds van ver zichtbaar.

In 1148 verleende Nikolaas, bisschop van Kamerijk, het bezit van de O.-L.-Vrouwkapel, nl. het bedevaartoord van Dierikshoven, aan de abdij van Sint Aubertus. Daarrond bestaat een mooie legende, die tevens het historisch uitgangspunt is van de eerste kartuizersstichting in de Neder-

landen, in 1314.

Twee eeuwen geleden werd dat klooster, op grond van de hervormingsplannen van keizer Jozef II, bij edikt van 26 april 1783, opgeheven. Bijna alles is verdwenen ingevolge vele plunderingen en vooral door de afschaffing van het klooster. Inboedel en gebouwen werden verkocht. De kerk werd een tijd lang bewaard om als parochiekerk te dienen.

De monumentale schuur (1705) en het priorshuis (1716) zijn nog steeds in goede staat. Hoewel de overblijfselen niet meer representatief zijn, voelen wij het toch als een plicht het geheel van deze stichting op te roepen. Op sociaal-kultureel gebied heeft dit klooster zeker een grote invloed uitgestraald over het Pajottenland. Daarom maken wij dankbaar gebruik van deze beknopte geschiedenis.

André Timperman

V.T.B.-vertegenwoordiger Herne

RG

S
63
:293

.RG-Antw.

BIBLIOTHEEK VAN HET
RUUSBROEC-GENOOTSCHAP
ANTWERPEN

RG - BIBL - ANTW
03 05 0047174 0

1. HET BEGIN

Ongeveer vanaf 700 jaar na Chr. vormde Herne, samen met de aanpalende dorpen Tollembeek en Sint-Pieters-Kapelle, het bekende Herne-gewoud. De heilige Waldetrudis had die plaatsen als allodium geërfd van haar ouders, en aan het klooster, door haar gesticht te Bergen, geschonken. In 1196 begaf het kapittel van Bergen het erfmeierschap aan Gislardus, een magistraat van de heer van Edingen. Deze laatste, Engelbert II, schonk reeds in 1211 aan Herne zijn eerste dorpskeure, thans in privébezit. In 1212 schonk diezelfde heer aan de O.-L.-Vrouwkapel, te Herne, een jaarlijkse rente van 40 stuivers voor het onderhoud van een eeuwigbrandende lamp. In 1307 nam Walter II, heer van Edingen, het besluit een klooster te stichten nabij de kapel.

De O.-L.-Vrouwkapel was reeds vóór 1148 een bedevaartoord. In 1228 werd zij begiftigd met twee gronden, nl. het Kapelleveld en het Vrouwenblok. De Onze Lieve Vrouw, die men er vereerde, werd Onze Lieve Vrouw van Dierikshoven genoemd, naar een legendarische Dierik, die aldaar een hofstede bewoonde, en, als eremijt, bevel van God zou gekregen hebben er een kapel te bouwen. Volgens de overlevering moesten de booswichten, dié opgeknoopt werden op de Galgendries, te Herne, nog eens knielen in de richting van de kapel. Deze plaats in het schilderachtige Harebeekdal was inderdaad de ideale vestiging voor een kloosterorde, die zich de grootst mogelijke afzondering oplegde.

Walter nam hiertoe contact op met de abt van de Sint-Aubertusabdij van

Kamerijk. Immers in 1148 had Nikolaas, bisschop van Kamerijk, de moederkerk van Herne, samen met de omliggende parochiekerken aan die abdij geschonken. En abt Jan van Kamerijk, die dus het patronaatsrecht uitoefende over de O.-L.-Vrouwkapel, bewilligde het verzoek van Walter van Edingen.

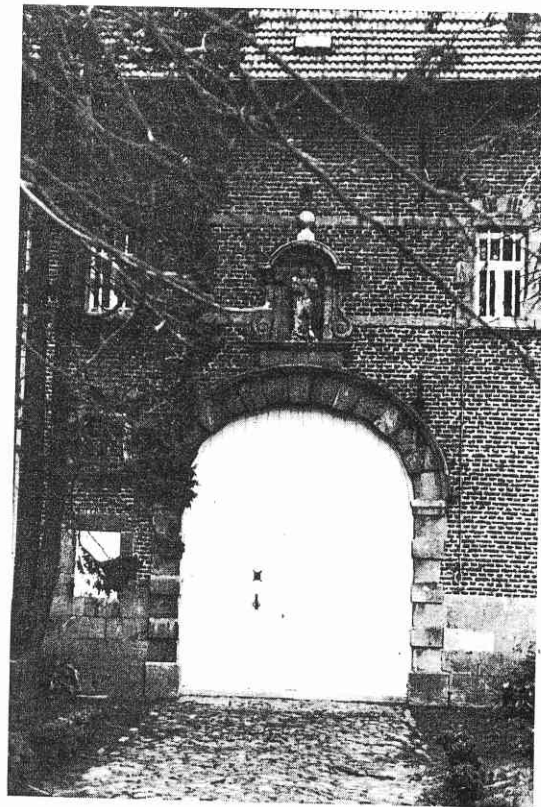
Niettegenstaande deze laatste nog niet beslist had welke geestelijke orde zijn toekomstig klooster zou bewonen, werd reeds in 1307 begonnen met de voorbouw. De heer van Edingen had voorheen al 15 bunders bouwgrond gekocht rond de kapel, in de huidige Kapellestraat, doch het jaar daarop stierf hij.

Toch liet hij testamentair een som van 600 ponden na voor de voltooiing van de kloostergebouwen, alsook 100 ponden voor het onderhoud van de kloostergemeenschap. Het waren nu zijn testamentuitvoerders, onder wie de heer van Zottegem, de abt van Kamerijk en zijn moeder Maria van Retel, die de kartuizers verkozen om een nieuwe stichting, de eerste in de Nederlanden, te beginnen.

Wie waren deze Kartuizers?

Rond het jaar 1035 werd te Keulen de H. Bruno geboren. Hij had zijn opleiding gekregen te Reims en te Parijs. Nadat hij hoofd was geweest van de bisschoppelijke school te Reims, trok hij zich terug in de eenzaamheid om zich volledig toe te wijden aan een beschouwend leven. Hij stichtte dan in 1084 een klooster in de "Grande Chartreuse", een domein dat hem door de abt van Cluny geschonken was. In deze vallei, nabij Grenoble, legde Bruno de leefregels voor de kartuizer-

Ingangskwartier van het gastenkwartier: een stemmig hoekje.

monniken vast. Hij zelf omschreef duidelijk het ideaal van de monnik als volgt: "Ik leid het leven van een kluisenaar, ver van de oorden van de mensen, met mijn broeders in de godsdienst, in heilige afwachting van de komst des Heren. Opdat wij, wanneer Hij aanklopt, voor Hem onmiddellijk kunnen opendoen. Paus Urbanus VIII bood Bruno later zelfs nog een bisschopszetel aan; deze weigerde echter en ging in 1091 in Della Torre (Italië) zelf nog een tweede

kartuizerij stichten. Hij stierf in 1101. Bruno had de kartuizers gesticht als een kontemplatieve orde. Ze ontzeggen zich elke vorm van actief apostolaat, prediking of enig ander priesterlijk werk buiten het klooster, en willen zich uitsluitend toeleggen op een beschouwend leven, gericht op God, om door die kontemplatie meer en meer in Gods aanwezigheid te verblijven. Uniek hierbij is wel dat de kartuizers zowel kluisenaars zijn als in gemeenschap leven; d.w.z. hun kloos-

Fraaie nis boven de toegangspoort, met beeld van de H. Bruno, stichter van de Kartuziers.

tergemeenschap vormt een vaste éénheid, doch de monnik beoefent een bestendige afzondering. Hij leeft voornamelijk in een klein huisje, cel genaamd, waarin hij bidt, eet, werkt, studeert en slaapt. Het is zowel zijn werkhuis en zijn kapel, als zijn ziekenkamer en sterfkamer. In de week zal hij dit huisje slechts verlaten om in gemeenschap het morgengebed te bidden, tijdens de konventuele mis om gezamenlijk de Vespers te zingen. 's Zondags worden de maaltijden wel gemeenschappelijk gebruikt, en dan is er ook een stevige wandeling voorzien. Voorts heeft de koormonnik weinig of geen contact met de andere

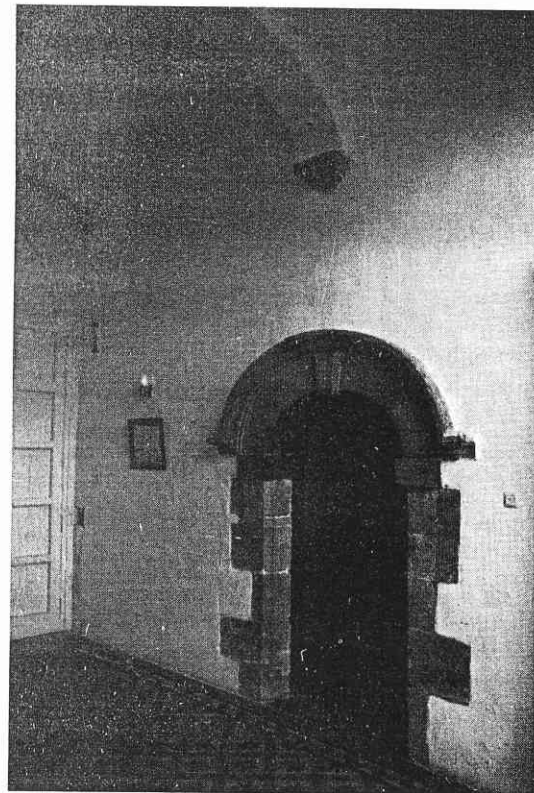
medebroeders, zeker niet met de buitenwereld.

Het werk op het veld of in de stallen stond bij de kartuizermonniken geenszins op het programma. Wel hechtten ze grote waarde aan lichte handarbeid. Het was een goede ascese-oefening en ook een noodzakelijke afwisseling bij de geestelijke inspanningen. Zo hielden zich bezig met klein timmer- en knutselwerk aan hun woonhuisje, boekbinden, kopiëren van godsdienstige geschriften en het vervaardigen van metalen of houten beeldjes.

De kartuizers droegen een wit habijt, een witleren gordel, een witte kap en een wit skapulier. Het aantal monniken, dat een kartuizerij bevolkte, was ook beperkt: ze vormden een elite van nogal intellectuele mensen, wat misschien de verspreiding van de kloosterorde wel tegenwerkte. Het aantal bedroeg meestal nooit meer dan 15, terwijl er nog eens evenveel conversi of lekebroeders waren. Door de woonhuisjes nog eens in tweeën of in drieën te delen, wat in de kartuis van Herne gebeurd is, kon het aantal kloosterbewoners wel verhoogd worden.

Zoals bij elke geestelijke orde is er ook een zekere ordening tussen de verschillende kartuizerijen: ze zijn namelijk ingedeeld in provincies, die meestal de huizen met gemeenschappelijke taal groeperen. Aan het hoofd van deze provincie staat geen provinciaal, doch wel staan er twee "visitators", nl. een hoofd- en een hulpvisitator. Ze moeten geregeld een bezoek brengen aan de kloosters die tot hun inspektie-gebied behoren, en er de strikte naleving van de orderegels nagaan. Ze worden verkozen uit de

Inkomhal van het gastenkwartier, met typisch 18e-eeuws deurtje

priors van de desbetreffende kartuizen, door het Algemeen Kapittel, waar ze dan ook zelf in zetelen of, liever gezegd, ze vormen een spreekbuis er naartoe. In dit kapittel zetelen nog acht gekoöpteerde priors, alsook de prior van de kartuis van Grenoble, de moederkartuis, die vooral administratieve macht heeft. En tenslotte wordt het Algemene Kapittel nog voorgezeten door een Generaal, die de grootste bevoegdheid heeft.

In het klooster zelf treffen we ver-

schillende soorten kartuizers aan: 1) de koormonnik: hij verbindt zich door zijn professie aan een bepaalde kartuis, waar hij een huisje bewoont. Vanaf de 16e eeuw werd hij priester gewijd.

2) de convers: dit is een kartuizer - lekebroeder, die meer handarbeid verricht en aldus minder eenzaamheid kent dan de koormonnik. Hij heeft een eigen officie en verbindt zich eveneens aan een bepaald huis. Hij doet de nodige aankopen en regelt

o.a. de pachtzaken samen met de procurator.

3) de donaat: hij is slechts door een kontrakt aan de orde gebonden.

4) de clericus-reditus: hij volgt een mildere levenswijze dan de koormonnik, kan geen functie dragen en heeft evenmin stemrecht binnen de gemeenschap.

5) de laicus-reditus: hij volgt in verzachte vorm het leven van een convers. Deze functie, evenals de vorige, werd in 1582 afgeschaft.

De hiërarchie in het klooster ziet er als volgt uit:

1) de prior: hij is de overste van het klooster. Hij is zeer belangrijk, zowel voor het materiële als voor het geestelijke welzijn van de kloosterbevolking. Zijn administratieve kwaliteiten komen de monniken natuurlijk ook ten goede. Elke kartuizer, die priester is, kan als prior gekozen worden. Hiërarchische voordelen komen dus niet in aanmerking bij de priorskeuze. Daarbij komt ook nog dat een kartuis een monnik afkomstig uit een ander kartuizerklooster mag "transfereren". Meestal komen dan de twee visitators uit de provincie een oogje in het zeil houden tijdens de verkiezing. In feite moet de prior elk jaar zijn ontslag aan het kapittel aanbieden. Dit bevestigt de "uit-tredende" prior terug in zijn functie, hoewel het wel eens gebeurd is dat het kapittel het ontslag aanvaardde en een nieuwe prior deed verkiezen.

2) de vicaris: hij is de rechterhand van de prior. Hij helpt hem bij het bestuur van het klooster.

3) de procurator: hij is verantwoordelijk voor de lopende zaken en wordt vooral geholpen door de conversi en

de donaten.

4) de coadjutor: hij houdt zich bezig met het horen van de biecht van leken, evenals met de ontvangst van de kloostergasten.

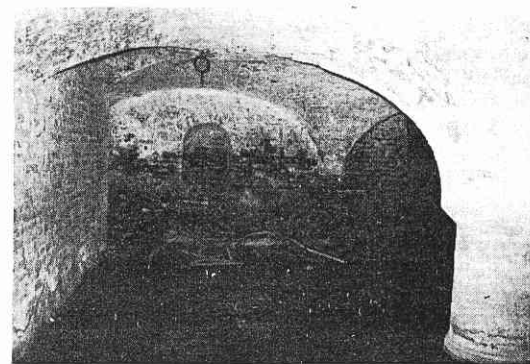
Hierbij horen natuurlijk de meer algemene kloosterfuncties.

Het jaar 1314 mag beschouwd worden als het stichtingsjaar van de kartuizerij O.-L.-Vrouwkapel te Herne. In dat jaar kwamen de eerste kartuizers aan vanuit Valencijs (Valenciennes), Noyon en Sint-Omaars met de toelating de mis te celebreren te Herne. Bovendien werden de voorziene renten en goederen in 1314 overgedragen aan de eerste prior, Robert, uit het klooster Sint-Pietersdal te Vervins. Maar pas in september 1315 gaf de bisschop van Kamerijk de officiële toelating voor de vestiging van deze kontemplatieve orde. De orde der kartuizers te Herne kon van start gaan "tot meerdere eer en glorie van God"...

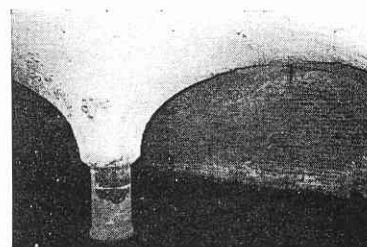
2. VERDERE GESCHIEDENIS TOT 1411

De nieuwe stichting zal wel heel bescheiden begonnen zijn. De plaats waar het klooster zou gebouwd worden, lag verlaten en eenzaam temidden van de velden en weiden van het Harebeekdal. Zoals het omringende landschap rust en stilte uitstraalde, zo wordt de geschiedenis van de beginjaren van het klooster ook gekenmerkt door dezelfde rust en stilte. De stichting werd trouwens bij de omwoners op veel sympathie onthaald. Het merendeel van de schenkingen die de kartuizers ontvingen, kwam van de kleine man uit de kloosteromgeving. Zij schonken vooral stukken landerijen,

Keldergewelf van de voormalige Kartuis van Herne.

renten en opbrengst van de oogst. De kartuizers van hun kant lieten niet na deze gulheid te beantwoorden, o.a. met dankmissen. Een grote eer was het ook begraven te worden in de kloosterkerk, iets wat echter enkel weggelegd was voor de edellieden, zoals Jean Struve de Cortebeke en Jan, bastaardzoon van Edingen. Het was echter in deze periode dat de kartuizers in verschillende processen gewikkeld raakten omwille van het niet betalen van cijzen of tolrechten die de kartuizers op hun grondgebied eisten. Zo spande Catharina van Schibbeke ten minste drie processen in tegen de monniken. Een ander ingewikkeld proces volgde op een twist met de Sint-Aubertusabdij in verband met het niet betalen van tienden door de kartuizers. Archivalia hiervan zijn nog voorhanden in het Arenbergarchief bij de paters Kapucijnen te Edingen. Het is ook in deze periode dat we het bezoek van Jan van Ruusbroec aan de kartuizers van Herne kunnen situeren. De mystieke leer van deze Groenendaalse prior heeft zeker een belangrijke invloed gehad op de monniken van Herne. Een ex-kopiist van Jan van Ruusbroec had

immers een kopie van zijn werk "Van den Rike der Ghelieve" aan de kartuizers overgemaakt. Dit werk wekte bij hen zoveel belangstelling dat ze een hele Ruusbroecbibliotheek wilden aanleggen. Omdat nu verschillende passages uit het werk van Ruusbroec nogal duister overkwamen, nodigden ze de mysticus bij hen uit om deze passages te komen toelichten. Hij begreep dat de kartuizers moeilijk hun klooster konden verlaten: hij had immers grote bewondering voor "de ghene die niet ute en gaen, alse de Sartroise". Men neemt nu aan dat Ruusbroec in 1362 de 30 km. lange reis naar Herne heeft ondernomen. De

toen 66-jarige monnik, die waarschijnlijk ook stramme kniën had, legde de reis af in twee etappes. Nu was er onder de kartuizers een zekere Gerard van Saintes (Sint-Renelde). Hij was een knap kopiist en kende vlot Latijn, Frans en het Diets, waarin Ruusbroec zijn werken schreef. Ruusbroec vond in deze monnik een van zijn trouwste leerlingen buiten het klooster van Groenendaal. In enkele geschriften, waaronder zijn befaamde "Prologhe", schrijft deze kartuizer zijn bevindingen i.v.m. Ruusbroec en zijn leer. Deze werken bleven tot hun vernieling in de bibliotheek van de kartuizerij bewaard, zodat elke monnik ze ter lezing kon krijgen. De kartuizers van Herne waren dus allen een beetje leerlingen van de befaamde geleerde.

In 1390 is de kartuizerij van Herne volledig opgebouwd en gevestigd. Het klooster is wel nog erg klein en de kloosterkerk is de kapel van O.-L.-Vrouw, zodat de pelgrims als het ware naast de kloosterlingen staan als het officie gezongen wordt (tot 1430). In 1390 telde de kartuis van Herne veertien koormonniken en drie conversi.

3. VOLLE ONTWIKKELING

In 1411 maakte het Algemene Kapittel van de kartuizers de Hernse kartuizerij van de provincie Picardië los. Daarbij is 1411 ook nog een mijlpaal in ons verhaal, omdat in dat jaar een prior werd aangesteld, die in niet geringe mate zijn stempel drukte op het dagelijkse kartuizerleven te Herne, nl. Jean d'Arras. Eerder had deze monnik de karmelietenpij gedragen;

daarna was hij als kartuizer opgeleid te Lugny in Boergondië. Hij was ook een van de eerste priors van de kartuis van Mortemer nabij Limoges. Toen Jean d'Arras prior werd te Herne, in 1411, was het klooster arm, zowel aan inkomsten als aan gebouwen. De "goede prior" - zo wordt Jean d'Arras genoemd - begon onmiddellijk het klooster op een ruimer plan uit te bouwen: een nieuwe refter, een kapittelzaal, dertien nieuwe woonhuisjes en een nieuwe kloosterkerk. De onkosten voor de nieuwbouw werden vooral gedragen door Margaretha, gravin van Henegouwen, Louis Thonis, een Brusselse geldwisselaar, en door architect Gillis van den Bossche. Maar Jean d'Arras had niet alleen oog voor de bouwwerken, doch ook voor de verbetering van inkomsten, door grond-aankoop en jaarlijkse renten. Maar naast een materiële kentering heeft deze befaamde "administrator" ook niet nagelaten het geestelijk aspect van het monnikenleven uit te bouwen. Zijn monniken bleven niet symbolische licht van de oude O.-L.-Vrouwkapel aansteken. Na negentien jaar prior-schap te Herne stierf Jean d'Arras in 1430.

Uit een lijst van priors, die we vinden in de kroniek van Arnold Beeltsens en Jan Ammonius, lezen we het volgende over de eerste priors.

Jean de Montignies: Hij was afkomstig uit een Henegouwse ridderfamilie en was prior te Herne van 1430 tot 1435. Hij voltooide de bouwwerken, begonnen door de vorige prior. Bovendien liet hij een nieuwe kapel bouwen, waarin het beeld van O.-L.-Vrouw werd geplaatst. Hierdoor moesten de pelgrims de kloosterkerk niet meer

betreden en kenden de monniken meer afzondering. Bij de mensen uit de omgeving was hij gekend om zijn nederigheid: men zei van hem dat hij geen bronzen sieraden durfde dragen, uit schrik dat men ze voor gouden zou houden.

Gerardus Naghel: deze monnik was afkomstig uit Delft en was achtereenvolgens procurator, vicaris en in 1435 prior te Herne. Hij was zeer streng betreffende het onderhoud van de statuten van de orde en de voorschriften inzake vasten en onthouding. Laurent de Muschezele: deze man was eerst kannunnik van het kapittel van Haaltert, alsook directeur van enkele scholen te Aalst. Toen hij echter het wereldlijke leven moe was, trad hij toe tot de kartuizers van Herne, alwaar hij prior werd in 1437. Hij was in de omgeving gekend als een ware weldoener en hij had meer begrip voor de fysieke en psychische tekorten van de gelovigen dan welke van zijn voorgangers ook.

Hendrik van Loen: Deze kartuizer werd in 1445 prior te Herne. Zijn stelling was: "Zij die met pen en vingers werken, verrichten even nuttig werk als zij die Gods woord met de mond verkondigen. Achteraf werd hij prior in de kartuizerij van Scheut, maar na de dood van Laurent de Muschezele keerde hij terug naar Herne, om er vicaris te worden.

Arnoldus Kaerman: Met zijn 25 jaar prioraat (1456-1481) te Herne is dit het langste priorschap uit de kartuizergeschiedenis van Herne. Het was rond deze tijd dat Rogier van der Weyden een schilderij voor de kloosterkerk schonk, aangezien een zoon van de schilder kartuizer te Herne geworden was.

Gaspar van der Stoct: Hij was de zoon van Egidius, stadssecretaris van Leuven. Hij legde zijn geloften af te Herne, maar verhuisde later nog naar de kartuizerijen van Scheut en Delft. Hij was tevens visitator van de Duitse provincie en kreeg de bijnaam "prior venerabilis" (eerbiedwaardige prior). Hij was prior van 1482 tot 1495. Samen met de vorige priors zette hij in de eerste eeuw na de stichting van de kartuis een orde neer die uitmuntte in godsvrucht en die representatief was voor de mystieke bloei in de eeuw van Ruusbroec.

Wie waren nu de reeds vernoemde kroniekschrijvers, Beeltsens en Ammonius?

De eerste kroniek van de Hernse kartuizerij werd door deze twee monniken in de 15e en 16e eeuw geschreven. Hun werk zou later voortgezet worden door een van de laatste priors, Bruno Pédé, over wie verder iets meer. Deze kronieken zijn zeer nuttig, omdat zij het dagelijkse leven van de monniken wat ontsluiert: hun kleine en grote zorgen, hun deugden en gebreken, ... alles komt aan bod; maar vooral, niettegenstaande de niet archivale aard van deze bron, betekent ze het voornaamse basiswerk voor de huidige geschiedschrijving. Het origineel van de kroniek van Beeltsens en Ammonius werd in het Latijn geschreven en tot het einde van de 18e eeuw bewaard. Toen verdween het echter. Gelukkig bevinden zich in het kartuizerarchief van Farnetta en in de openbare bibliotheek van Bergen nog resp. een Franse vertaling uit de 18e eeuw en een kopie uit dezelfde tijd. De rekonstruktie van de integrale tekst

kon echter gebeuren dankzij een zeer goede kopie uit de Koninklijke Bibliotheek van Brussel. De kroniek vormt wel een geheel, doch bestaat uit twee luiken: de eerste kroniekschrijver, Arnold Beeltsens, pende zijn, nogal erg onpersoonlijke, notities neer tot vlak voor zijn dood (1489). Het daaropvolgend verslag van Jan Ammonius was daarentegen levendiger en subjectiever. Een andere monnik, Louis Bourlart, die professie deed te Herne, maar stierf in de kartuis van Sint-Maria-Lierde, in 1649, zou ook een werk geschreven hebben, over de meest befaamde monniken. Het is echter totaal verdwenen.

4. EERSTE MOEILJKHEDEN (1495 - 1600)

Niettegenstaande de gemakkelijke rekrutering van de geestelijken, begonnen na twee eeuwen van bloei en welzijn toch moeilijkheden te rijzen. Allereerst omdat de religieuze vurigheid van de monniken zou geslonken zijn, en vooral omdat het materiële welzijn heel wat te wensen overliet.

Toch werd, o.a. met de financiële steun van de heren van Edingen, Filips en Frans van Ravenstein, nog heel wat aan het klooster herbouwd. Keizer Karel V was in die jaren echter in oorlog met Frans I van Frankrijk, met de Turken en met de ketterse opstandelingen in Duitsland. Om deze oorlogen te bekostigen, legde hij zware financiële lasten op aan de kartuizers. Totnogtoe waren ze vrij van belastingen geweest, maar nu moesten ze jaarlijks een zware schatting betalen voor hun vele onroerende bezittingen.

Toen de financiële steun van de Ravensteins dan ook nog wegviel, werd het geldgebrek zo nijpend, dat de kartuizers wel genoodzaakt waren een deel van hun grondbezit en kunstvoorwerpen te verkopen. In 1528 moest Karel Serraes bijvoorbeeld een deel van het zilverwerk van de sakristie verkopen, aldus vermeld in de kroniek van Bruno Pédé. Ondertussen werd het contact met de profane wereld steeds nauwer: Arnold Beeltsens spreekt in zijn kroniek van het bezoek van de heer Bossuyt, Antonius de Masteyn, de heer van Ath, Antonius van Fontanis, Jacob van Luxemburg, Nikolaas van Mottinghen enz.

Trouwens één van de orderegels der kartuizers was ook dat geen vrouwen de kerk en het kleine klooster (de woonhuisjes) mochten betreden. Maar

Overblijfsel van middeleeuwse constructie

een uitzondering uit deze periode hierop vormt wel Maria de Vendôme, die in 1528 toch een bezoek bracht aan de kartuis van Herne. Deze edele dame was de dochter van Pieter van Luxemburg, heer van Edingen in 1475, en Margaretha van Savoie. Zij beweerde nu dat haar vader voor het hoofdaltaar in de kloosterkerk begraven lag, en vroeg via haar kapelaan aan de prior om het graf te mogen bezichtigen. Nadat de toenmalige visitator, Pierre Vasseur uit Gent, zijn toestemming gegeven had, verbleef Maria tot voor de Vespers in het klooster. Ze bezochten de cellen, de kerk en de refter, en gaf te dier gelegenheid een uurwerk, vervaardigd uit verbrijzelde eierschelpen, aan een van de monniken.

En de subtile, misschien wat naïeve

devotie van de monniken van Laurent van Muschezele ging verloren. De kartuizers bleven echter trouw aan hun levensstijl. Daarbij beschermden de priors met kracht en strengheid de tucht in hun klooster. Zware fouten werden radikaal bestraft. Zo werd eens bij de nalatenschap van een overleden kartuizer zilver gevonden. De prior riep de gemeenschap samen, bracht de monniken naar het kerkhof, deed het lichaam van de monnik opgraven en liet het vervolgens weer buiten de kartuis, op ongewijde grond ingraven.

Plundering van de kartuis door de Geuzen in 1566.

Ook de kartuis van Herne ontsnapt

niet aan de beeldenstorm. Van 15 tot 30 augustus 1566 werd in de kerken en kloosters van het noorden en westen van de Lage Landen het grootste deel van ons gewijd erfgoed vernield.

In de morgen van 27 augustus kwamen twee- tot driehonderd beeldenstormers vanuit Oudenaarde samen in het Hernegevoud, op de weg van Edingen naar Geraardsbergen, om er naar de eerste protestantse redevoering in de heerlijkheid Edingen te luisteren. Na deze preek trok deze bende naar de kartuis, waaruit de monniken reeds met de meest waardevolle voorwerpen gevluht waren. Nadat ze zich te goed hadden gedaan aan de opgeslagen provisie, vernielden ze de altaren en de standbeelden; ze verscheurden de zangboeken en vernielden de bibliotheek. De gebouwen zelf bleven gelukkig nagenoeg onbeschadigd. Daarbij hadden de monniken, voor hun heengaan, het retabel van het hoofdaltaar ingegraven in de schuur, waardoor dit ook gaaf bleef. Vervolgens trokken de Geuzen naar de Sint-Pieterskerk op de parochie, en in de namiddag naar de kerk van Edingen, om aldaar hun gevreesde akties voort te zetten. De monniken, die vooral bij de omwoners of in Edingen geschuild hadden, herbegonnen vrij vlug met de restauraties.

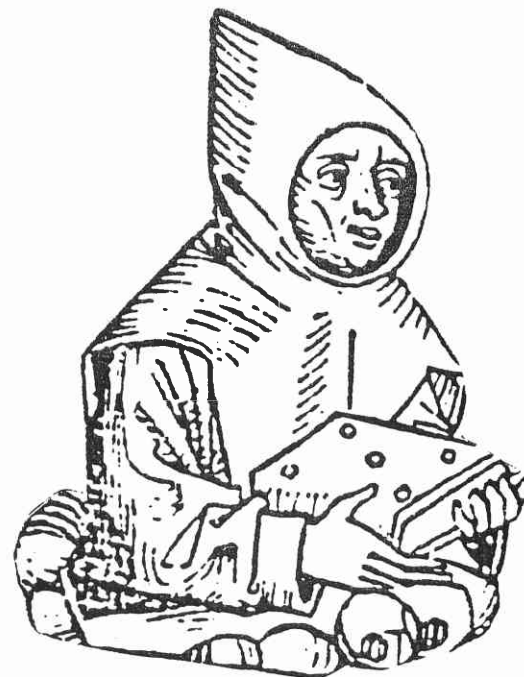
Maar juist nu werd de toestand voor de kartuizers kritiek: heel wat renten waren immers gezet op goederen van mensen die gevluht waren, en deze goederen waren nu verbeurd verklaard. Op de koop toe was er op 5 juni van datzelfde jaar nog een kleine ramp geschied: door een plotse overstroming van de Harebeek waren de visvijvers van de kartuizers en de molen van Schibbeek ernstig beschadigd. Dit

bracht een groot verlies mee in de voorziening - de kartuizers aten geen vlees - en de herstellingskosten waren niet gering.

Nog datzelfde jaar werd, uit veiligheids-overwegingen het hierbovengenoemde retabel, samen met andere kostbaarheden, zoals de waardepapieren en pachtovereenkomsten respektievelijk naar Edingen en Bergen overgebracht. De monniken verspreidden zich en zochten ergens op het platteland een goed onderkomen. Slechts rector Adriaan van Dorpe en procurator Nicolaas Huart bleven in de onmiddellijke omgeving van de kartuis, nl. te Edingen. Er was immers een nieuwe storm op komst.

In 1580 poogde een garnizoen ketters uit Ninove de stad Edingen te veroveren. Dit mislukte echter. Om deze mislukking te vergoeden, trokken ze naar de kartuis: ze zetten het klooster in lichterlaaie en gingen ook brand stichten op de hoeve en de molen van Schibbeek, en enkele dagen later ook op het hof ten Ezelenberg, in de Leenstraat te Herne. En tenslotte verwoestten de vlammen op 13 maart ook de parochiale kerk. De balk die zich achteraan in de Sint-Pieterskerk bevindt sinds 1957, en voorheen vooraan in de kerk op stenen pijlers rustte, herinnert er ons aan dat Antonius de Pouillon, toenmalig abt van Kamerijk, in 1598 de verwoeste kerk liet herstellen. Voorheen, in 1440, was de kerk ook reeds door brand vernield, nl. door het inslaan van de bliksem in de toren. De herstellingswerken werden toen geleid door Gillis van den Bossche, de meester-metser van de Sint-Goedelekerk te Brussel. Hij verbleef onderwijl in de

Kartuizermonnik naar een oude houtsnede.

kartuis, waar hij ook herstellingswerken deed, en er tenslotte in 1459 overleed.

Ondertussen waren de rector en de procurator uit Edingen gevluht, en hadden ze te Bergen een zolder gehuurd. Daar verborgen ze al wat ze hadden kunnen meedragen.

Tegen het einde van 1592 trokken de verspreide kartuizers terug naar hun vernielde klooster. Het Algemene Kapittel stelde Adriaan van Dorpe aan als prior en moedigde de restauratie van het klooster sterk aan. Maar de geringe renten die ze nog ontvingen

volstonden zelfs niet meer om in het eigen onderhoud te voorzien. Doch in 1585 liet Adriaan Cosijns, die tijdens de gewelddaden der reformisten in de schuilplaatsen van de kartuizers te Edingen was ondergedoken, zijn hele erfgoed na aan de monniken van Herne. Het bestond uit 2200 Doornikse ponden en verder uit verschillende fondsen in Appelterre. Pas in 1593 konden de kartuizers hun huisjes opnieuw betrekken. Vanaf 1598 was de veiligheid van de geestelijkheid gewaarborgd in onze streken, en dit voor de vrede van Vervins, en

door de overgang van de Nederlanden in handen van de aartsbisschoppen. Toen werden de meubels, archiefdocumenten en andere kostbaarheden vanuit Bergen terug overgebracht.

5. GESCHIEDENIS VAN DE KARTUIS NA DE GODSDIENST-OORLOGEN

Tot 1783 kende de kartuis een afwisseling van goede en kwade dagen. Opnieuw zullen enkele bekwame priors de toestand wat verbeteren. Het klooster wordt wat uitgebouwd, de laatste maal. Maar toch kende de kartuis tijdens de laatste eeuwen van haar bestaan vele materiële moeilijkheden, waaraan de lange oorlogen op internationaal vlak zeker niet vreemd waren. De banden met de buitenwereld waren immers steeds sterker geworden. Na verloop van tijd zal blijken dat de religieuze kracht van deze monniken niet opgewassen was tegen de wereldlijke invloeden: het gespannen milieu van de Nieuwe Tijd was niet erg geschikt voor een kontemplatieve orde, die zich moet kunnen beroepen op stilte en geloof in de menselijke eigen kracht.

Daarbij kwam nog dat de priors elkaar te vlug opvolgden om werkelijk iets doeltreffends te bewerkstelligen. Een van deze laatste priors was Bruno Pédé. Hij zou geboren zijn te Brussel en professie gedaan hebben te Scheut en te Leuven (als procurator) en vervolgens was hij respectievelijk prior te Sint-Martens-Lierde en te Herne (1752-1765). De waarde van zijn kroniek "Series Monachorum" bestaat er in dat hij de vorige voortgezet en verbeterd heeft. Pédé dacht wel

minder aan de plaatselijke gebeurtenissen. Hij zocht vooral gegevens op over de kartuizers van Herne in Valencijn en Luik en gaf een goed verslag van de periode van de godsdienstoorlogen en de 17e eeuw. Hij beproefde de oude luister van de kartuizerij te herstellen door verbouwingen, maar ook door de regeltucht en het innerlijk leven te bevorderen.

Ook de monniken werden te dikwijls, op eigen aanvraag, naar een andere kartuis overgeplaatst. Het aantal monniken bedroeg op het einde van de 18e eeuw ook al maar tien tot twaalf.

6. OPHEFFING VAN DE KARTUIZERORDE TE HERNE IN 1783

Op 5 april 1783 stuurde de Oostenrijkse overheid een eerste lijst, met daarin de kloosterorden die dienden te verdwijnen. Het waren de Karmelieten, de Rijke Klaren, de Dominikanen, de Kartuizers enz. In een tweede lijst was sprake van o.a. de Celestijnen, en in de derde lijst kwamen ook de Kapucijnen voor. Al hun kloosters moesten verlaten zijn op 3 juli 1783.

Uit een brief van 13 juni kunnen we opmaken dat de kartuizers reeds voor 18 juni hun klooster te Herne verlaten hebben. "Quant aux individus qui sont sortis, les deux imbéciles sont sortis le 2 et le 4 juin. Le 6 est sorti le coadjuteur qui est étiéque (= teringlijder) depuis quatre ans. Le médecin dit qu'il ne passera ce mois-ci, trois autres sont sortis le 10... Il y reste encore le prieur, procureur, vicaire et sacristain qui attendent le retour des deux diacres ordonnés prêtres à Cambrai. Je compte que pour le 17 ou 18

courant tous les individus seront sortis du couvent".

De officiële opheffing van het klooster was reeds op 26 april gebeurd, toen Jean Antoine Joseph Pépin, fiscaal raadgever van Henegouwen, de goederen en inkomsten van de kartuizers kwam inventariseren. Op 13 en 17 oktober, evenals op 17 november 1785, werden de goederen openbaar verkocht. Van de achttien kavels, die te koop gesteld waren, bedroeg de opbrengst 20.580 gulden en 10 schellingen. Het kerkgebouw was hier niet inbegrepen, en daarom deden de onwoners verschillende pogingen om er een tweede parochiekerk van te maken. Het lukte en op 1 februari 1787 werd het kerkhof van deze nieuwe kerk ingewijd. De kerk werd later echter verkocht omwille van haar fel gehavende toestand. De bevolgering werd in 1813 verkocht.

Nochtans bleven de kartuizers hopen naar hun klooster terug te kunnen keren. Op 24 maart 1794, vlak voor de komst van de Franse bezetter, richtten zij een brief naar de Oostenrijkse machthebbers.

Hierin schrijven ze dat ze de reeds verkochte goederen als verloren beschouwen, maar dat ze hopen dat zou ingestemd worden met het heroprichten van het klooster. De brief was ondertekend door de oudste kartuizer, Bruno le Compte, en nog twee andere broeders, Andreas Loons en Hugues Tomboy. Antwoord op deze brief hebben de kartuizers natuurlijk nooit gekregen, aangezien niet lang hierna de Oostenrijkers uit de Nederlanden werden gedreven, na de slag bij Fleurus (27 juni 1794). De enkele pogingen, die de kartuizers

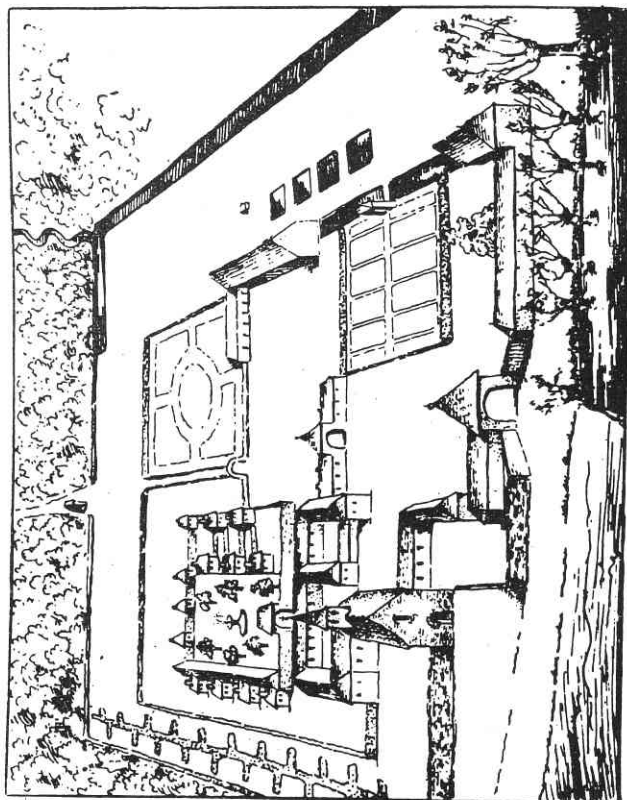

Embleem en kenspreuk van de Kartuiserorde.

hadden gedaan om hun bezittingen opnieuw in handen te krijgen, pijnigden wel meermaals het geweten van de kopers van hun goederen. Maar door een konkordaat van 1802 werd de kartuiserorde definitief als onbestaande verklaard te Herne. En hiermee werd dan een punt gezet achter vijf eeuwen kartuisergeschiedenis te Herne.

En zoals Bruno Pédé omstreeks 1760 door de geschiedenis van de kartuizerij van Herne werd aangesproken en haar oude luister opnieuw trachtte op te bouwen, moge zo ook deze schets van het wel en wee van het klooster O.-L.-Vrouwkapel de lezer geboeid hebben en er toe bijdragen dat de Hernenaren fier zijn op hun voormalig klooster en zijn geschiedenis.

D/1983/0329/7

*De Kartuis van Herne in 1760, naar de kaart van A. Capiou in het Algemeen Rijks-
archief te Brussel (Kaarten en Plannen, nr. 1023).*